

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-95-08

УДК: 821.111'22

Солощук Л. В.

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

e-mail: lsolo@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2934-7721>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=0sKbFhMAAAAJ&hl=uk>

RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Lyudmila-Soloshchuk>

Чеботарьова А. О.

викладач кафедри англійської філології Харківського національного університету імені

В. Н. Каразіна; e-mail: annacebotareva96@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-5247>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=4GiEis4AAAAJ&hl=uk>

(Харків)

Особливості функціонування кінесичних засобів комунікації у англійському казковому дискурсі

Статтю присвячено дослідженню організації англійського казкового дискурсу, унікального за своєю семіотичною системою, та маніфестованих у ньому кінесичних компонентів комунікації. Казка грає роль каталізатора у процесі соціалізації особистості, вона є першою «гендерною азбукою» для дитини, де експліцитно окреслено закріплені у соціумі поведінкові комунікативні патерни. У статті розглядаються ситуації комунікативної взаємодії у гетерогенній комунікативній діаді «жінка – чоловік» з урахуванням гендерних параметрів учасників комунікації. Виходячи з прагматичних настанов жіночих казкових дискурсивних особистостей, проаналізовано стратегічну поведінку казкових мовців та виявлено закономірності функціонування кінесичних комунікативних засобів. Визначено, що для жіночих персонажів у комунікативній парі «жінка – чоловік» серед усіх мімічних засобів комунікативно значущими у англійському казковому дискурсі є погляд й усмішка, а серед жестових – рухи головою. Фемінні мовці використовують ці невербальні компоненти для реалізації кооперативної чи конфліктної комунікативної стратегії та для налаштування відповідного тону спілкування. Встановлено, що кінесична поведінка казкових мовців є поліфункціональною: вона може свідчити про готовність жінки до взаємодії або бажання впливати на співрозмовника; кінесична складова допомагає встановити контакт та має на меті отримання інформації від комунікативного партнера; є індикатором ставлення до адресата та слугує засобом висловлення почуттів. Проаналізовані функціонально-комунікативні особливості кінесичної складової відповідають очікуванням суспільства щодо виконання чоловічих та жіночих гендерних ролей.

Ключові слова: *гендер, дискурсивна особистість, казковий дискурс, кінесичний компонент, комунікативні стратегії та тактики, невербальний компонент.*

1. ВСТУП

Постійно зростаючий науковий інтерес до взаємовпливу соціальних відносин, мисленнєвої діяльності людини та мови виводить «дискурс» на перший план мовознавчих пошуків та робить його центральним поняттям сучасної лінгвістики. На сьогоднішній день існує велика кількість підходів як до аналізу дискурсу, так і до виділення його різних типів.

Казковий дискурс є однією з найбільш ранніх форм художньої комунікації, в якій знайшли відображення наївна свідомість та «стародавня» картина світу [1, с. 3]. Цінність казкових текстів визначається тим, що вони є прецедентними та відображають накопичені людиною соціокультурні знання певної історичної епохи, є джерелом уявлень про культуру народу, який розмовляє цією мовою [1, с. 3]. Багато вчених сфокусували свою увагу на вивченні казкового дискурсу [2; 3; 5; 6; 8; 11; 15; 16; 17; 19; 24; 25; 26; 33], однак, існує ще низка невирішених питань, одним з яких є процес комунікації та взаємодія різних кодових систем у англomовному казковому дискурсі.

Актуальність дослідження кодових систем вербальної та невербальної природи у англomовному казковому дискурсі обумовлюється вагомим впливом казки на соціалізацію дитини, її початковою допомогою у пізнанні реального життя та оволодінні законами спілкування [25]. Підвищений інтерес лінгвістів до вивчення дитячого мовлення обґрунтовується тим, що отримані результати пояснюють загальний процес формування мовлення та розкривають мовленнєві механізми у цілому. Знання та враження, отримані у дитинстві, міцно закріплюються в асоціативно-вербальному домені мовної особистості, впливаючи у подальшому на спосіб сприйняття дійсності дорослим носієм мови та на вибір комунікативних стратегій і тактик [25].

Комунікативні навички мовців найкраще репрезентуються на вербальному рівні, проте комунікативна діяльність – це складний комплекс, провідною властивістю якого є єдність вербального та невербального каналів комунікації, оскільки мовлення тісно пов'язано із семантикою жестів, інтонаційними забарвленнями, поглядами, мімікою мовців тощо [4, с. 61; 18, с. 7]. Діалогічні фрагменти комунікативної взаємодії на матеріалі англomовного казкового дискурсу можна розглядати як детальні транскрипти комунікативного процесу, коли автор відтворює як вербальну взаємодію казкових комунікантів, так й невербальні варіації їхньої поведінки. Казка, як активне середовище взаємодії вербального і невербального кодів, уможлиблює дослідження невербальних комунікативних компонентів, у тому числі і кінесичних засобів, які створюються у результаті жестово-рухової діяльності мовця під час комунікативного процесу та використовуються ним у сукупності з вербальною скла-

довою [21, с. 44–46]. Аналіз казкового дискурсу надає можливість встановити закономірності функціонування кінесичних елементів у гетерогенних комунікативних парах. Формуючись як особистість у певному етнокультурному середовищі, дитина на матеріалі казкового дискурсу сприймає та запам'ятовує властиві для цього середовища невербальні засоби спілкування, закономірності їх використання та вчиться їх адекватній інтерпретації [21].

Одним із комунікативно значущих факторів, що впливає на перебіг комунікативних процесів та задає варіативність використання компонентів комунікації, є фактор гендеру. Ця категорія розглядається як прояв психологічних, соціальних, культурних особливостей, які люди приймають за стереотипні моделі поведінки чоловіків та жінок [21, с. 289–291]. Першою «гендерною азбукою» для дитини стає саме казка, яка у точності передає досвід взаємодії представників різних статей від покоління до покоління [14]. Казка наочно показує дитині стереотипні поведінкові патерни у суспільстві, передає образи «чоловічого» і «жіночого», транслює дітям «належну» поведінку, демонструючи, якою має бути дівчинка або хлопчик для досягнення успіху в житті. Досліджуючи англomовний казковий дискурс, можна бачити моделі жіночої та чоловічої поведінки, які були характерними для суспільства у певний історичний період. Таким чином, вивчення та звернення до казки як джерела формування гендерних ролей є актуальною проблемою.

Обравши за об'єкт дослідження вербальні та кінесичні компоненти, які використовують комуніканти різної гендерної приналежності у ході комунікації, предметом дослідження визначаємо встановлення особливостей функціонування кінесичних компонентів комунікації та визначення принципів їхньої взаємодії з вербальними компонентами з урахуванням гендерної приналежності мовців в англomовному казковому дискурсі. Матеріалом для аналізу послугували 356 дискурсивних фрагментів, відібраних методом суцільної вибірки з англomовних казок.

У процесі дослідження, що проводилося з урахуванням гендерного фактору, виділено одну гетерогенну та дві гомогенні комунікативні пари, які утворюються під час комунікативної взаємодії казкових персонажів: жінка – чоловік, чоловік – чоловік, жінка – жінка. Метою цієї статті полягає у дослідженні комунікативної поведінки мовців у гетерогенній комунікативній парі «жінка – чоловік». Нагальним є аналіз використання та функціонування кінесичних компонентів у цій комунікативній парі з огляду на існування гендерних стереотипів.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Чоловіки-комуніканти та жінки-комуніканти у казковому дискурсі є втіленням понять маскулінності та фемінності [23, с. 209] й слугують виразним

прикладом для дітей, які переймають гендерні ролі та імітують їх через казку [28]. Зазвичай, дівчата звертають увагу на персонажів, з якими в них є схожість або на яких вони хочуть бути схожими, наприклад, принцес, королев, прекрасних леді тощо [23]. Для фемінних персонажів у казках характерним є більший ступінь емоційності порівняно з чоловіками, ніжність, кокетливість, залежність від представників протилежного гендеру (батька, лицаря, дракона). Хлопчики співвідносять себе із сильними та мужніми лицарями й королями, які уособлюють фізичну силу, владу, лідерство та відрізняються здатністю швидко приймати рішення [33]. Можна вважати, що вербальна і невербальна поведінка казкових комунікантів у діаді «жінка – чоловік» відповідає стереотипним уявленням британської лінгвокультурної спільноти та специфічним для британського соціуму моделям міжособистісного дискурсу, враховуючи його гендерну маркованість.

Невербальні стилі поведінки чоловіка або жінки залежать від існуючих у певній лінгвокультурі гендерних стереотипів [12, с. 5; 31], коли від народження кожна людина залежно від статі одержує приписаний статус, тобто статус дівчинки/жінки та хлопчика/чоловіка з відповідними нормативно-визначеними очікуваннями. Кожна культура, яка існує у межах окремого суспільства, передбачає узагальнені уявлення про те, якими є чоловіки й жінки, та визначає принципову відмінність між ними. Зокрема, відмінність у поведінці наочно прослідковується при використанні кінесичних компонентів комунікації, до яких відносять рухи обличчя, рук, ніг, пальців, тулуба [32, с. 51], поставу та ходу [27]. Кінесична поведінка з-поміж усіх невербальних кодів людини має найбільший комунікативний потенціал та є найефективнішою для досягнення перлокутивного ефекту, оскільки для передачі повідомлення має величезний арсенал засобів [27, с. 112–113].

Варіативність як мовленнєвої, так і невербальної поведінки при вирішенні комунікативної мети допускає декілька способів (ходів) досягнення своїх інтенцій і залежить від дій партнерів по спілкуванню. Відповідно до поставлених мовцями задач та комунікативних обставин, що склалися, у діалог вносяться необхідні корективи, які у поєднанні з комунікативними кроками співвідносять з поняттями стратегії і тактики [7, с. 177–178].

За своєю природою уся комунікація є інгерентно стратегічною [13, с. 45], адже співрозмовники не лише пасивно сприймають вербальні повідомлення один одного, а намагаються активно інтерпретувати мовленнєву діяльність, реалізувати власну стратегічну лінію [7, с. 177–178], активно залучуючи комунікативно значущі невербальні засоби. Вибір дискурсивної стратегії, адекватної комунікативним завданням, віку, класу, гендеру дискурсивної особистості [20] сприяє ефективності комунікативної взаємодії та оптимізує процес спілкування між

учасниками казкового дискурсу різної гендерної приналежності. Так, специфіка стратегічної поведінки чоловіків і жінок обумовлюється існуванням у соціумі закорінених гендерних стереотипів, пов'язаних з виявленням ініціативи та активністю у стосунках, котра очікується від чоловіків. Однак, на сучасному етапі внаслідок діяхронічних змін гендерні переваги мають тенденцію до змін.

Поняття комунікативної стратегії у цій статті розуміємо у двох вимірах: у лінгвістичному плані – як мовні засоби, які використовуються чоловіками та жінками у казковому дискурсі за певних комунікативних обставин, та у мовленнєвому плані – як засоби та прийоми, за допомогою яких казкові комуніканти у ході спілкування реалізують свої комунікативні інтенції [7]. Тактику визначаємо як конкретний спосіб досягнення інтенційної програми дискурсу, підпорядкований конкретній комунікативній стратегії. Імплементация різних тактичних прийомів, направлених на досягнення комунікативної мети вибудовується в загальну стратегію розмови [22]. Таким чином, комунікативна стратегія і тактика є взаємопов'язаними поняттями, а їх імплементация, головним чином, впливає на вибір невербальних компонентів комунікації.

У ході аналізу англomовного казкового дискурсу було виявлено, що у комунікативній діаді «жінка – чоловік» у 61 % випадків комуніканти у ході інтеракції застосовують кінесичні комунікативні компоненти як кооперативно спрямований стратегіко-тактичний арсенал.

За результатами дослідження встановлено, що найбільший комунікативний потенціал у англomовному казковому дискурсі мають такі кінесичні компоненти 1) погляд (36 %); 2) усмішка (34 %) та 3) жести (рухи головою) (19 %) (схематично представлено на рисунку 1. Це пояснюється тим, що саме обличчя відтворює найбільш інформативні знаки для обміну невербальними повідомленнями. Людям властиво надавати своєму обличчю тисячі різних

Рис. 1

виразів, доповнюючи, підтверджуючи, або, навпаки, заперечуючи вербальні висловлювання [32]. Казкові комуніканти як чоловічої, так і жіночої статі уважно спостерігають за змінами у виразі обличчя одне одного, уважно вивчаючи співрозмовника та намагаючись адекватно інтерпретувати його комунікативні інтенції.

При комунікативній взаємодії у гетерогенній парі виявляється значущість *погляду*, і підтверджується істинність висловлювання «очі – це дзеркало душі» [10, с. 374]. Для реалізації своїх комунікативних інтенцій та вираження емоцій у англomовному казковому дискурсі комуніканти жіночої статі вдаються до оперування поглядом. Фізіологічно та соціально зумовлений, цей комунікативний засіб є поліфункціональним, і основними функціями, що реалізують казкові мовці у англomовному казковому дискурсі за його допомогою, є:

а) інформування про готовність жінки до взаємодії та намір співпрацювати із співрозмовником. Найбільш інформативно-функціональним у англomовному казковому дискурсі виявився погляд, який функціонує на макрорівні, коли невербальний компонент комунікації передає повідомлення без вербального супроводу [21, с. 85]. Венді подивилася на хлопчика із найсильнішим захопленням, що було розцінено Пітером як схвалення його вчинку, про який він їй розповів:

(1) He was extraordinarily agitated now. "I don't want ever to be a man," he said with passion. "I want always to be a little boy and to have fun. So I ran away to Kensington Gardens and lived a long long time among the fairies." She gave him a look of the most intense admiration, and he thought it was because he had run away, but it was really because he knew fairies. Wendy had lived such a home life that to know fairies struck her as quite delightful (1).

Мовленнєвий акт Пітера сприяє досягненню його комунікативної мети: вербальне висловлення протесту хлопця (*I don't want ever to be a man*), подальша пристрасна експресія своїх дитячих бажань (*I want always to be a little boy and to have fun*) вмотивовують Венді взаємодіяти з ним. Дівчина-адресат зчитує загальний стан схвильованості адресанта, який він транслює та намагається підтримати його по-жіночому. Невербальний компонент «погляд», яким вона оперує, набуває своєї комунікативної значущості при спрямуванні на співрозмовника. Кооперація реалізується у діалогічній стратегії контролю над ініціативою [7], інструментом імплементації якої є тактика спонування, що виявляється за рахунок кооперативного кінесичного компоненту.

б) контактовстановлююча функція (з подальшою метою отримання інформації від співрозмовника). Погляд та вираз очей у англomовному казковому дискурсі можуть не тільки транслювати загальний настрій мовців, а і бути початком комунікативної інтеракції, спонукаючи адресата до подальших дій. Замовкнувши на хвилинку, жінка

подивилася на Короля для того, щоб встановити контакт та збільшити іллокутивну силу свого коментаря:

(2) Then she was silent for a moment. Then she looked at the King and said, "I was wrong, your Majesty, I am clever, and I know it is not good for me to sit up late. Good-night. Thank you so much for your nice party. In the morning I think I shall be clever enough to help you, unless the bird laughs me back into the other kind of Matilda" (3).

Вибачившись за свою неправоту та виразивши подяку за вечір, дівчина вирушає у свої покої. Спілкування можна вважати ефективним, оскільки воно припинилося на кооперативному етапі, хоча комунікативні умови взаємодії були спрямовані на конфлікт.

в) вираження почуттів: функціонуючи симптоматично, погляд набуває високого рівня інформативності, коли стає засобом вираження почуттів. Казкові жіночі дискурсивні особистості частіше, ніж казкові чоловічі дискурсивні особистості дивляться на співрозмовника та активно намагаються досягти зорового контакту у процесі спілкування. У прикладі [3] комунікативна взаємодія відбувається між закоханими казковими комунікантами через невербальний канал, вербальна складова є відсутньою. Прямий контакт очима, який корелює з вищим соціальним статусом Принцеси, та яким вона намагається спонукати хлопця до вибору, є засобом вираженням зацікавленості дівчини до Джо:

(3) "Why, so I remember! But the dog goes to you as to his master." "He was his master," said the Princess, "but now I am. This boy gave him to me, because what I wanted was the Clumber Pup." "Then I can at last make good my word!" said the King. He beckoned Joe nearer. "What do you want, Woodman? Name it, and it is yours." The Princess looked at Joe, and he looked at the Princess, with her white dress and her lemon-coloured locks. But he knew he must not ask for what he wanted most (2, p. 36).

Завдяки природній емоційності та чуттєвості, які є характерними для фемінного комунікативного стилю, для досягнення впливу на адресата жінки вдаються до вживання невербальних засобів, імплементуючи необхідні комунікативні тактики. Таким чином, у ході спілкування жіночі персонажі можуть змінювати свою невербальну поведінку, впливаючи на розвиток відносин та перебіг подій. Після того, як Король вголос зачитав у суді листа, написаного хлопцем, Принцеса, яка декілька хвилин тому назад демонструвала свою впевненість через прямий зоровий контакт, начебто соромлячись, відвернула голову та сховала своє обличчя:

(4) ...And she pulled out of her dress the old blotted love-letter, which was now older and more blotted than ever. The King took it from her, opened it curiously, and read aloud for all the court to hear, "MY LOVE!" I love you because you are lovely like my Pup. "JOE JOLLY." The Princess laid her face in her honey cat (2, p. 37).

Намагання відвернути та приховати свій погляд, проявляючи сором'язливість є втіленням тактики навмисного ігнорування почутого асертиву (*"MY LOVE!" I love you because you are lovely like my Pup*), що свідчить про приховану симпатію казкової жіночої дискурсивної особистості до адресата, однак право на ініціативу вона все ще залишає за ним. Демонстративне уникнення візуального контакту є фемінним маневром, у цьому випадку погляд виконує непряму експресивну функцію.

Залежно від різних функцій погляду, які він виконує, варто звертати увагу як на сам погляд (вираз очей), так і намагатись «прочитувати» увесь комплекс жестів, які його супроводжують. Серед жестів, притаманних жіночим поведінковим патернам, у 19% випадків комунікативної взаємодії у гетерогенній парі, фемінні казкові комуніканти вживають рухи головою, через які вони а) проявляють та вказують своє невдоволення та сум, тобто реалізується експресивна функція. Аналізуючи приклади комунікативної взаємодії на матеріалі англомовного казкового дискурсу, доречним є твердження про існування у британській лінгвокультурі гендерного стереотипу, що жінки є недосконалими порівняно з чоловіками і нижчими за своїми здібностями, що наочно реалізується у прикладі [5]. Комунікативними партнерами наведеного діалогічного фрагменту є Король та поневолена Королева, а комунікативна ситуація між співрозмовниками відповідає авторитарному стилю спілкування. Король запитує дружину, який вона хоче подарунок за народження доньки. Її вербальне прохання не містить широкого спектру лексико-стилістичних засобів, вживання яких, у свою чергу, є характерним для жінок. Для вираження своїх мрій вона віддає перевагу невербальним компонентам комунікації. Проте, не отримавши саме той подарунок, який вона так воліла, вона пильно подивилася на те, що їй подарував чоловік, а потім, невдоволена, лише звисила голову:

(5) *The following year two more Princesses, as fair as the morning, were born, and once again, on their christening day, the King told the Queen to choose a gift. This time she looked from the roof to the south, and, seeing the water shining in the valley, said: "Give me the river!" The King summoned fifty thousand workmen and told them so to conduct the river into the park that it should supply a most beautiful fountain in the Queen's pleasure-grounds. Then he led his wife to the spot where the fountain rose and fell in a marble basin, and said: "You now have the river." But the Queen only gazed at the captive water rising and falling in its basin, and hung her head (1, p. 67–68).*

Ситуативна небагатослівність для жінки може бути проявом її нижчого соціального статусу. Різні положення в соціальній ієрархії впливає на використання мовцями невербальних компонентів комунікації [30], і саме від людини, нижчої за статусом, очікується функціонування у площині кооператив-

ної взаємодії та вміння підлаштовуватися під людину, яка є вищою за статусом. Становище жінки та очікування соціуму від фемінної ролі у спілкуванні з чоловіками вимагають від жінок уміння триматися гідно, вирішуючи поставлені перед собою комунікативні завдання.

Традиційно, жінок вважають слабшими за чоловіків, і тому фемінний стиль ведення комунікації уявляється пасивним [9], а чоловічий – конфліктно спрямованим. З метою впливу на співрозмовника (для реалізації волюнтативної функції) фемінні комуніканти свідомо використовують жестові кінестичні засоби, такі як рухи головою. У прикладі [6], через сварку з Івонною, Теодору за певних обставин необхідно піти з Раю. Вегетативна реакція хлопця, що виявляється у зміні кольору обличчя (*Theodore grew as red as a turkey-cock*), підвищений тон просодичного оформлення (*cried*) погрози Принца, що він знайде місце краще, сигналізують про налаштованість чоловічого казкового комуніканта на конфлікт та вибір відповідної конфліктної стратегії. Однак, казкові дискурсивні особистості налаштовані по-різному. Іntenцією фемінного комуніканта є врегулювання конфліктної ситуації, про що свідчить невербальний комунікативний засіб, яким вона оперує з метою впливу на адресата, й вираження свого ставлення до ситуації (*nodded her head sadly*) та висловлений директив (*Put on your sabots before you depart*):

(6) *"Out where?" he asked. "Out of Paradise." Theodore grew as red as a turkey-cock, and cried, "I'll go! Who cares about old Paradise? I'm going to the biggest City in the world, where they wear fine clothes and fur, and can answer questions." Yvonne nodded her head sadly, saying, "Good-bye, little Prince. Put on your sabots before you depart" (2, p.73).*

Прохання взутися, яке представляє тактику виявлення турботи, і кивок, що передає справжнє, підсвідоме почуття жалю, свідчать про її намагання «згладити гострі кути», уникнувши принципової суперечки, обрати кооперативну стратегію та адекватний умовам взаємодії інструментарій її реалізації.

Усмішка посідає важливе місце в арсеналі комунікативно-значущих мімічних невербальних засобів. Стереотипно вважається, що усмішка завжди транслює позитивне ставлення до співрозмовника і передбачає кооперативну стратегію спілкування. У ході дослідження було виявлено, що усмішка здатна інформувати казкових партнерів по комунікації не тільки про їх позитивне налаштування, але й про негативне ставлення один до одного й, відповідно, негативні інтенції. Розглядаючи невербальні компоненти комунікації як катализатори, що впливають на перебіг комунікації та з огляду на наочну експліцитність дитячих казок, встановлено такі функції усмішки у казкових комунікативних ситуаціях:

а) інформування про позитивне ставлення до комуніканта/комунікативної ситуації (задоволен-

ня, схвалення, симпатію або закоханість). Мелісанда почала вголос розповідати про своє бажання мати довге волосся, яке б відросло на дюйм щодня. Однак, не збираючись її вислуховувати, Король волюнтативним дієсловом (*Stop!*) та гучністю свого голосу різко зупиняє її промову:

(7) *Then the Queen said, "Dearest, for my sake, wish what I tell you." "Why, of course I will," said Melisande. The Queen whispered in her ear, and Melisande nodded. Then she said, aloud — "I wish I had golden hair a yard long, and that it would grow an inch every day, and grow twice as fast every time it was cut, and..." "Stop," cried the King. And the wish went off, and the next moment the Princess stood smiling at him through a shower of golden hair. "Oh, how lovely," said the Queen. "What a pity you interrupted her, dear; she hadn't finished." "What was the end?" asked the King. "Oh," said Melisande, "I was only going to say, "and twice as thick"(3).*

Дівчина не вступає до перепалки, вона виконує наказ Короля зупинитися. Не зважаючи на той факт, що комунікативний партнер є налаштованим на конфліктне спілкування, підсвідома усмішка Мелісанди є позитивним індикатором: вона демонструє пріоритетне задоволення від того, що її бажання здійснилося.

Виявлено, що у ситуаціях флірту (флірт відносно до романтичного стилю спілкування) жінки використовують усмішку як парамовленнєвий акт, який здатен функціонувати в автономному режимі і має завершене значення без залучення вербальних компонентів [21, с. 85; 29]. Цікавість, з якою дівчина намагається дізнатися подробиці балу, як вияв пізнавальних потреб людини, є зазвичай притаманною жінкам. Риторично перепитуючи Лакея, Лотта у той самий час відкриває свого плащу та стоїть перед ним настільки витончено та жіночно, наче «місяць, що світить опівночі». Хлопець, вражений її красою, дарує їй комплімент, ототожнюючи звичайну кравчиню з графінею, бере її руку у свою та цілує. Возвеличення дівчини у ототожненні її з графінею та інформація, що передається невербальним каналом, є ідентичними за змістом і є проявом позитивного ставлення з боку чоловіка до дівчини. Невербальні засоби, якими підсвідомо оперує казкова дискурсивна особистість жіночої статі стимулюють казкового комунікативного партнера до дій. Таким чином, підтверджується той факт, що у європейській культурі прояв ініціативи (ініціатива може виражатися вербально (компліменти, пестливі слова, звертання тощо) і невербально (кінесичні/проксемичні комунікативні компоненти) в актах залицяння є типовим комунікативним ходом для чоловіків, тобто вони першими можуть взяти жінку за руку, обійняти, поцілувати тощо:

(8) *"And what happened at the ball last night?" asked Lotta. "The King danced with the Golden Duchess all the evening," said the Footman. "I doubt if the Countess will have such luck." "Don't you think so?" said Lotta;*

and opening her black cloak, she stood before him like the moon shining at midnight. "Oh, Countess!" said the Footman, taking her hand and kissing it, "will you make me the happiest man in the world by dancing with me?" "The happiness is mine, Your Majesty," said Lotta, smiling sweetly (2, p. 63).

Після озвученого запрошення на танець Лотта люб'язно погоджується, лагідно посміхаючись при цьому. Прийняття ініціативи від чоловіка, возвеличення його у відповідь (*Your Majesty*) дає підказку партнеру щодо налаштованості жінки на успішну комунікацію. Наявна усмішка, відкрита поза до співрозмовника, як характерно жіночий патерн невербальної поведінки, маркують її фемінний стиль спілкування, комунікативні здібності та виказують справжнє відношення до співрозмовника протилежного гендеру.

Керуючись орієнтацією на кооперативну взаємодію та корекцію поведінки комунікативного партнера, фемінні комуніканти оперують усмішкою при вербальному вираженні докору чи невдоволення. Намагаючись вплинути на комунікативного партнера, Фея з Арифметики робить хлопцю зауваження через мовленнєвий акт експресивного типу (*careless boy*) та акцентною суворою інтонацією (*her first words were severe*). Однак, розкішний зовнішній вигляд як надвербальний чинник та усмішка взаємодіють з вербальним семантичним наповненням за принципом контрадикції [21, с. 119–125], послаблюючи негативність її висловлювання:

(9) *Very quickly he opened his desk again, and there was the Arithmetic Fairy, looking more lovely than ever in a rich gown of indices, lined with surds, that fell to her feet in osculating curves. In her hand, like a sceptre, shone the stary glory of the binomial theorem. But her eyes were starrier still. She smiled, but her first words were severe. "You careless boy," she said. "Why can't you learn to be accurate? It's the merest chance you got me. You should have stated your problem more clearly, and you should have said seven thousand Arithmetic Fairies. Why suppose you had found one fairy in your desk, and it had been the Grammar Fairy, or the Football Fairy — what would you have done then?" (3).*

Основна мета, з якою фемінні казкові дискурсивні особистості вдаються до оперування усмішкою у англomовному казковому дискурсі, є маніфестація кооперативної стратегії спілкування та встановлення позитивної тональності комунікації, досягнення впливу на казкову дискурсивну особистість чоловічої статі й уникнення конфліктів, що співпадає з гендерними стереотипами щодо фемінності жінок.

Таким чином, вживання кінесичних комунікативних засобів у англomовному казковому дискурсі залежить від параметрів комунікативної ситуації, яка розгортається, русла спілкування, комунікативних інтенцій, засобів їх реалізації та існуючих гендерних стереотипів у британській лінгвокультурі.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження англомовного казкового дискурсу та складових, які беруть участь в його організації, а саме кінесичних комунікативних компонентів з урахуванням гендерного аспекту, є досить нагальним питанням сьогодення, тому що стилі та манери спілкування з кожним роком модифікуються, даючи поштовх для подальших досліджень та відкриттів нових феноменів. Казковий дискурс сприяє створенню та запам'ятовуванню властивих для певного етнокультурного середовища кінесичних засобів спілкування, закономірностей їх використання та особливостей декодування, адже казковим персонажам довіряють як діти, так і дорослі.

У ході дослідження було встановлено закономірності кінесичної поведінки казкових комунікантів; визначено особливості функціонування кінесичної системи у казковому дискурсі як гендерно-маркованої. Невербальна поведінка казкових дискурсивних особистостей відповідає очікуванням соціуму щодо виконання чоловічих та жіночих гендерних

ролей. У залежності від соціального контексту та параметрів, що задають комунікативну ситуацію, у комунікативній діаді «жінка – чоловік» для жіночих персонажів комунікативно-значущими є погляд, усмішка, серед жестових – рухи головою. Виконуючи важливу роль в організації казкового дискурсу, вони можуть виступати як допоміжним засобом у передачі інформації, так і повністю її замінювати без втрати інформативності. Залежно від комунікативних інтенцій мовців, репрезентовані кінесичні комунікативні компоненти сприяють налаштуванню на потрібну тональність діалогу між казковими комунікативними партнерами, є інструментарієм у імплементації відповідних комунікативної ситуації стратегій та тактик, впливають на вирішення поставлених комунікативних завдань.

Здійснений у роботі аналіз відкриває перспективи подальшого дослідження варіювання вербальних та невербальних параметрів комунікації у моногендерному спілкуванні з огляду на вікову асиметрію казкових комунікантів у англомовному казковому дискурсі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акименко, Н. А. (2005). *Лингвокультурные характеристики англоязычного сказочного дискурса*. (Дисс. канд. філол. наук.) Волгоградский государственный университет, Волгоград.
2. Антонова, В. Ф. & Нешко, С. І. (2017). Принцип організації просторово-часового континуума британської чарівної казки. *Наукові записки ХНПУ імені Г. С. Сковороди*, 2(86). Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2017_2_4NB.
3. Багацька, О. В. & Козлова, В. В. (2018). Часо-просторові трансформації в сучасних американських казках-перевертнях. *Південний архів. Філологічні науки: збірник наукових праць*, 72(2), 10–14.
4. Бацевич, Ф. С. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ: Академія.
5. Єфименко, В. А. (2017). *Сучасна літературна казка з трансформованим класичним сюжетом: структурні, когнітивно-поетологічні, нарративні виміри*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
6. Єфименко, В. А. (2018). *Жанрові трансформації та мультимодальність сучасних казкових нарративів (на матеріалі англійської мови)*. (Дис. докт. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
7. Иссерс, О. С. (2016). *Речевое воздействие*. Москва: Флинта.
8. Кіщенко, Н. Д. (2017). *Вербалізація концепту WISDOM / МУДРИСТЬ у дискурсі англомовної авторської казки*. (Дис. канд. філол. наук). Київський національний лінгвістичний університет, Київ.
9. Крейдлин, Г. Е. (2003). *Мужчины и женщины в невербальной коммуникации: культурно-универсальные и культурно-специфические особенности невербального коммуникативного поведения*, Гендер: язык, культура, коммуникация: материалы III Международной конференции, 27-28 ноября, Москва: Московский государственный лингвистический университет, 67–68.
10. Крейдлин, Г. Е. (2002). *Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык*. Москва: Новое литературное обозрение.
11. Мамонова, Н. В. (2019). Трансформация ценностной матрицы (на материале англоязычного сказочного). *Когнитивные исследования языка*, 202–207.
12. Мартинюк, А. П. (2006). *Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць (на матеріалі сучасного англомовного публіцистичного дискурсу)*. (Дис. докт. філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.
13. Мартинюк, А. П. (2017). Онтология языка в структурном vs. Когнитивно- коммуникативном функционализме: субъект ↔ объект и метод. И. С. Шевченко (Ред.), *Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка*, (с. 12–58). Харьков: Издательский центр ХНУ имени В. Н. Каразина.
14. Медіна, Т. (2018). Гендерний аналіз українських народних казок. *Релігія та соціум*, 3-4(31–32), 90–97.
15. Нефьодова, О. Д. (2001). *Особенности лингвостилстической организации текста британской литературной сказки*. (Дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.
16. Плахова, О. А. (2007). *Английские сказки в этнолингвистическом аспекте*. (Дисс. канд. філол. наук). Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н. А. Добролюбова, Нижний Новгород.
17. Плахова, О. А. (2013). Свообразие инициальных формул английской народной сказки. *Филология и человек*, 1, 95–105.
18. Почепцов, Г. Г. (1999). *Теория коммуникации*. Київ: Київський університет.

19. Пропп, В. Я. (1983). Структурное и историческое изучение волшебной сказки. *Семиотика*, 566–584.
20. Солошук, Л. В. & Скриннік, Ю. С. (2018). Стратегії оперування соціальними ролями у сучасному англомовному дискурсі. *Science and Education. A New Dimension. Philology. VI(52)*, 64–68.
21. Солошук, Л. В. (2006). *Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі*. Харків: Константа.
22. Тарнавська, О. М. (2009). Стратегічна поведінка чоловіків і жінок у комунікативній ситуації флірту. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 345–348.
23. Цапів, А. О. (2019). *Деякі аспекти дослідження художнього нарративного тексту*, Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук в Україні та ЄС: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 вересня. Румунія, Бая-Маре: Північний університетський центр у Бая-Маре, 130–133.
24. Цапів, А. О. (2020). *Поетика нарративу англійськомовних художніх текстів для дітей*. (Дис. докт. філол. наук). Херсонський державний університет, Херсон.
25. Чаюк, Т. А. (2017). *Вербалізація універсальних і національних концептів в англомовній дитячій літературі Великої Британії*. (Дис. канд. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
26. Bottigheimer, R. B. (2009). *Fairy tales: A new history*. New York: State University of New York Press.
27. Burgoon, J. K., Guerrero, L. K., & Floyd, K. (2016). *Nonverbal communication*. Routledge: Abingdon.
28. Glazer, J. & Gurney, W. (1979). *Introduction to children's literature*. New York: McGraw Hill Higher Education.
29. Hyland, K. (1998). Persuasion and context: The pragmatics of academic metadiscourse. *Journal of Pragmatics*, 30(4), 437–455.
30. Lefler, A. (1982). The Effects of status differentiation on nonverbal behavior. *Social Psychology Quarterly*, 45(3), 153–161.
31. Priyadharshini, S., Mohan, J., Sangeetha, & Kannan, R. (2022). Feminism: An exploration of pragmatics of women lives in Namita Gokhale's works. *Theory and Practice of Language Studies*, 12(2), 395–399. SCOPUS
32. Richmond, V. P., & McCroskey, J. C. (2004). *Non-verbal behavior in interpersonal relations*. Boston: MA: Pearson/Allyn and Bacon.
33. Zipes, J. (2012). *The irresistible fairy tale: The cultural and social history of a genre*. Oxford: Princeton University Press.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Barrie, J. M. (2003). *Peter Pan*. Retrieved from <http://www.literatureproject.com/peter-pan/> (Last accessed: 28.09.2021).
2. Farjeon, E. (1955). *The Little Bookroom*. Retrieved from <https://www.fadedpage.com/showbook.php?pid=20160524> (Last accessed: 02.02.2022).
3. Nesbit, E. (2015). *Nine unlikely tales*. Retrieved from <https://www.gutenberg.org/files/49913/49913-h/49913-h.htm>

Lyudmila Soloshchuk – Doctor of Science in Philology, Professor at the Department of English Philology of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: lsolo@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-2934-7721>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=0sKbFhMAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Lyudmila-Soloshchuk>

Anna Chebotarova – Lecturer at the Department of English Philology of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: annacebotareva96@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-6216-5247>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=4GiEis4AAAAJ&hl=uk>

FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF KINESIC COMMUNICATIVE COMPONENTS IN THE ENGLISH FAIRY-TALE DISCOURSE

The article is focused on the study of the organization of the English fairy-tale discourse, presenting a unique semiotic system, and kinesic components of communication manifested in it. The fairy-tale serves as a catalyst in the process of socialization of the personality. It is the first “gender ABC-book” for a child. It outlines explicitly the behavioral communicative patterns fixed in the society. In the article the situations of communicative interaction in the heterogeneous communicative dyad “woman – man” are analyzed. The gender parameters of the participants are taken into consideration. Based on the pragmatic settings of feminine fairy-tale discursive personalities, their strategic behavior is analyzed with the special attention to the functions of kinesic communicative components. In the communicative pair “woman – man” a gaze, smile, and head movements are most significant for female characters. They use these non-verbal components for the implementation of a cooperative or conflict communicative strategy and for the setting of the appropriate tone of communication. It has been established that the kinesic behavior of fairy-tale speakers is multifunctional: it may indicate a woman’s willingness to interact or a desire to influence the interlocutor; due to kinesic communicative components, the contacts between speakers are established, and the necessary information is obtained from the communicative partner. They also can indicate the emotional state of the speakers. The analyzed functional and communicative characteristics of the kinesic components meet the expectations of the society regarding the performance of male and female gender roles.

Key words: *communicative strategies and tactics, discursive personality, fairy-tale discourse, gender, kinesic component, non-verbal component.*

REFERENCES

- Akimenko, N. A. (2005). *Lingvokulturnye karakteristiki anglojazychnogo skazochnogo diskursa* (Dys. kand. filol. nauk) [Linguo-cultural characteristics of English-language fairy-tale discourse (Philology PhD thesis)]. Volgogradskij gosudarstvennyj universitet, Volgograd. (in Russian)
- Antonova, V. F., & Neshko, S. I. (2017). Pryntsyp orhanizatsii prostorovo-chasovoho kontinuumu brytanskoj charivnoi kazky [The principle of organizing the space-time continuum of the British fairy tale]. *Naukovi zapysky KhNPU imeni H. S. Skovorody* [Scientific Notes of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University], 2(86). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/NzL_2017_2_4H.B. (in Ukrainian)
- Bahatska, O. V. & Kozlova, V. V. (2018). Chaso-prostorovi transformatsii v suchasnykh amerykanskykh kazkakh-perevertniakh [Spatio-temporal transformations in modern American werewolf tales]. *Pivdennyi arkhiv. Filolohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats* [Southern Archive. Philological Sciences: A Collection of Scientific Works], 72(2), 10–14. (in Ukrainian)
- Batsevych, F. S. (2004). *Osnovy komunikativnoi linhvistyky* [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv: Akademiia Publ. (in Ukrainian)
- Bottigheimer, R. B. (2009). *Fairy tales: A new history*. New York: State University of New York Press.
- Burgoon, J. K., Guerrero, L. K., & Floyd, K. (2017). *Nonverbal communication*. Routledge: Abingdon.
- Chaiuk, T. A. (2017). *Verablizatsiia universalnykh i natsionalnykh kontseptiv v anhlovniy dytyachii literaturi Velykoi Brytanii kazky* (Dys. kand. filol. nauk) [Verbalization of universal and national concepts in English children's literature of Great Britain (Philology PhD thesis)]. Kyiv's'kyj natsional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. (in Ukrainian)
- Glazer, J., & Gurney, W. (1979). *Introduction to children's literature*. New York: McGraw Hill Higher Education.
- Hyland, K. (1998). Persuasion and context: The pragmatics of academic metadiscourse. *Journal of Pragmatics*, 30(4), 437–455.
- Issers, O. S. (2016). *Rechevoe vozdejstvie* [Speech impact]. Moskva: Flinta Publ. (in Russian)
- Kishchenko, N. D. (2017). *Verbalizatsiia kontseptu WISDOM / MUDRIST u dyskursi anhlovnoi avtorskoj kazky* (Dys. kand. filol. nauk) [Verbalization of the WISDOM / WISDOM concept in the discourse of an English-language author's fairy tale (Philology PhD thesis)]. Kyivskiy natsionalnyi linhvistychnyi universytet, Kyiv. (in Ukrainian)
- Krejdlin G. E. (2002). *Neverbal'naja semiotika: Jazyk tela i estestvennyj jazyk* [Nonverbal semiotics: body language and natural language]. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie. (in Russian)
- Krejdlin, G. E. (2003). *Muzhchiny i zhenshhiny v neverbal'noj komunikacii: kul'turno-universal'nye i kulturno-specifichnye osobennosti neverbal'nogo komunikativnogo povedenija* [Men and women in nonverbal communication: culturally-universal and culturally-specific features of nonverbal communicative behavior], Proc. of the III sci. conf. "Gender: Jazyk. Kul'tura. Kommunikacija", Nov. 27–28. (pp. 67–68). Moscow: Moskovskij gosudarstvennyj lingvisticheskij universitet. (in Russian)
- Lefler, A. (1982). The effects of status differentiation on nonverbal behavior. *Social Psychology Quarterly*, 45(3), 153–161.
- Mamonova, N. V. (2019). Transformacija cennostnoj matricy (na materiale anglojazychnogo skazochnogo diskursa) [Transformation of the value matrix (on the material of the English-language fairy tale discourse)]. *Kognitivnye issledovanija jazyka* [Cognitive Research of Language], 202–207. (in Russian)
- Martyniuk, A. P. (2006). *Rehuliatyvna funktsiia henderno markovanykh odynyts (na materiali suchasnoho anhlovnoho publitsystychno diskursu)* (Dys. dokt. nauk) [Regulatory function of gender-marked units (based on modern English-language journalistic discourse) (Philology Doctorate thesis)]. Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv. (in Ukrainian)
- Martyniuk, A. P. (2017). *Ontologija jazyka v strukturnom vs. kognitivno-kommunikativnom funkcionalizme: sub'ekt ↔ ob'ekt i metod* [Ontology of language in structural vs. cognitive-communicative functionalism: subject ↔ object and method]. In I.S. Shevchenko (Ed.), *Kak narisovat' portret pticy: metodologija kognitivno-kommunikativnogo analiza jazyka* [How to draw a portrait of a bird: Methodology of cognitive-communicative language analysis] (pp. 12–58). Kharkov: Izdatel'skij centr HNU imeni V. N. Karazina. (in Russian)
- Medina, T. (2018). Hendernyi analiz ukrainskykh narodnykh kazok [Gender analysis of Ukrainian folk tales]. *Relihiia ta sotsium* [Religion and Society], 3-4 (31–32), 90–97. (in Ukrainian)
- Nefyodova, O. D. (2001). *Osoblyvosti linhvostylistychnoi orhanizatsii tekstu brytanskoj literaturnoi kazky* (Dys. kand. filol. nauk) [Features of the linguistic and stylistic organization of the text of a British literary tale (Philology PhD thesis)]. Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv. (in Ukrainian)
- Plahova, O. A. (2007). *Anglijskie skazki v jetnolingvisticheskom aspekte* (Dys. kand. filol. nauk) [English fairy tales in the ethnolinguistic aspect (Philology PhD thesis)]. Nizhegorodskij gosudarstvennyj lingvisticheskij universitet im. N. A. Dobroljubova, Nizhnij Novgorod. (in Russian)
- Plahova, O. A. (2013). Svoeobrazie inicialnykh formul anglijskoj narodnoj skazki [The originality of the initial formulas of the English folk-tale]. *Filologija i chelovek* [Philology and Man], 1, 95–105. (in Russian)
- Pochepov, G. G. (1999). *Teoria komunikatsii* [Communication theory]. Kyiv: Kyivskiy universytet Publ. (in Russian)
- Priyadharshini, S., Mohan, J., Sangeetha, & Kannan R. (2022). Feminism: An exploration of pragmatics of women lives in Namita Gokhale's Works. *Theory and Practice of Language Studies*, 12(2), 395–399. SCOPUS
- Propp, V. Ja. (1983). Strukturnoe i istoricheskoe izuchenie volshebnaj skazki [Structural and historical study of the fairy tale]. *Semiotika* [Semiotics], 566–584. (in Russian)
- Richmond, V. P., & McCroskey, J. C. (2004). *Non-verbal behavior in interpersonal relations*. Boston: MA: Pearson/Allyn and Bacon.

Soloshchuk, L. V. (2006). *Verbalni i neverbalni komponenty komunikatsii v anhlovnomu dyskursi [Verbal and nonverbal components of communication in English language discourse]*. Kharkiv: Konstanta Publ. (in Ukrainian)

Soloshchuk, L. V., & Skrynnik, Yu. S. (2018). Stratehii operuvannia sotsialnymi rolamiy u suchasnomu anhlovnomu dyskursi. [Strategies for dealing with social roles in contemporary English discourse]. *Science and Education. A New Dimension. Philology*, 52, 64–68. (in Ukrainian)

Tarnavska, O. M. (2009). Stratehichna povedinka cholovikiv i zhinok u komunikatyvniy sytuatsii flirtu [Strategic behavior of men and women in a communicative situation of flirting]. *Naukovij visnik Volins'kogo nacional'nogo universitetu imeni Lesi Ukraïнки [Civil Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University]*, 6, 345–348. (in Ukrainian)

Tsapiv, A. O. (2019). *Deiaki aspekty doslidzhennia khudozhnoho naratyvnoho tekstu [Some aspects of the study of fiction narrative text]*. Proc. of the sci. int. conf. "Doslidzhennia riznykh napriamiv rozvytku filolohichnykh nauk v Ukraini ta YeS", September 20–21. (pp. 130–133). Baia-Mare: Baltija Publishing. (in Ukrainian)

Tsapiv, A. O. (2020). *Poetyka naratyvu anhliiskomovnykh khudozhnikh tekstiv dlia ditei (Dys. dokt. nauk) [Poetics of the narrative of English-language literary texts for children (Philology Doctorate thesis)]*. Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv. (in Ukrainian)

Yefymenko, V. A. (2017). *Suchasna literaturna kazka z transformovanyim klasychnym siuzhetom: strukturni, kohnityvno-poetolohichni, naratyvni vymiry [Modern literary tale with a transformed classical plot: Structural, cognitive-poetic, narrative dimensions]*. Kyiv: Kyivskiy universytet Publ. (in Ukrainian)

Yefymenko, V. A. (2018). *Zhanrovi transformatsii ta multymodalnist suchasnykh kazkovykh naratyviv (na materialy anhliiskoi movy) (Dys. dokt. nauk) [Genre transformations and multimodality of modern fairy-tale narratives (based on the English language) (Philology Doctorate thesis)]*. Kyiv's'kyj natsional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. (in Ukrainian)

Zipes, J. (2012). *The irresistible fairy tale: The cultural and social history of a genre*. Oxford: Princeton University Press.